

**KÜLTÜRLERİN KARŞILAŞMA VE ETKİLEŞİM ARACI OLAN
TERCÜME ESERLERİN TÜRK KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ***

**THE IMPACT OF TRANSLATION WORKS AS AN ENCOUNTER AND
INTERACTION TOOL OF CULTURES ON TURKISH CULTURE**

*Aliye USLU ÜSTTEN***

Özet:

Kültür, bir milleti diğer milletlerden ayıran inanç ve davranışların bütünü; aynı zamanda toplumun kimliğini gösteren bir aynadır. Bu ortak inanç, duyuş ve düşünüş tarzı, o milletin güzel sanatlarına ve edebiyatına da yansır. Edebiyat, dil vasıtasıyla kültürü gelecek nesillere aktararak toplumsal birliğin ve iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Edebiyatın temel konusunu oluşturan insanın yaşam şekli, beklentileri ve kültürün işleniş biçimi toplumdaki değişmelerle eş zamanlı olarak değişir. Millî bir dil, millî kültürü, millî kültür ise millî bir devlet anlayışını meydana getirir. Bu nedenle toplumların geçmişi ve kültürüyle olan bağı ne kadar kuvvetli olursa yaşanan kültürü besleyen unsurlar da o kadar zengin ve olumsuz etkilere kapalı olur.

19. yüzyılda Osmanlı toplum yapısında meydana gelen değişiklikler devlet yönetimi, ekonomi, eğitim gibi birçok alanda etkisini göstermiş, edebiyat ve kültür alanında da yeni oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batılılaşma anlayışı ile başlayan çağdaşlaşma çalışmaları dönemin edebiyatçılarını Doğu geleneği ile Batı eserlerinden yaptıkları tercümelemler arasında bir ikilemde bırakmıştır. Tercüme eserler, gelişmiş toplumlarla Türk toplumu arasında bir kültür ve medeniyet aracı olarak görülmüş; ancak, örf ve âdetler, eğlence anlayışı, ahlak yapısı gibi kültürel değerlerde meydana gelen değişiklikler Türk kültürü üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir.

Bu etkilerin Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerlerinde meydana getirdiği değişimlerin gösterilmeye çalışıldığı bu çalışmada, Tanzimat Dönemi ile başlayan tercüme metinlerden hareket edilmiştir. Bildirimizde, tercüme edilen eserlerdeki kültür öğelerinin Türk kültür öğeleriyle sentezi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Edebiyat, Batılılaşma, Tercüme.

* Bu çalışma Atatürk Kültür Dil Tarih ve Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen "8. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümü - Ankara aliyeuslu@yahoo.com

Abstract:

Culture is not only a set of beliefs and behaviors that separates a nation from others, but it is also a mirror which shows identity of the community. This common belief, feeling and thinking style is also reflected in the nation's fine arts and literature. Literature, by transferring culture to future generations through language, helps communication and realization of social integration. In line with the changes in society, the way of living and expectations of the human-being, which is the main subject of literature and the way which culture is handled change. National language creates a national culture; and national culture results in the concept of the national state. Therefore, stronger the bonds between the communities and their history and culture, richer and more closed to negative effects are the elements that feed the living culture.

The changes that took place in the social structure of the Ottoman state in 19th century led to new developments in administration, economics, education as well as in the fields of culture and literature. Efforts towards modernization, which began with the concept of Westernization, put the literary scholars at a crossroads between the eastern customs and the translations made from the West. Translated works were seen as a bridge between Turkish society and the advanced countries in terms of culture and civilization. However, changes in cultural values such as customs and traditions, sense of humor, morals, also created negative impacts on Turkish culture.

This study, which tries to demonstrate changes in social and cultural values of the Turkish society as a result of these influences, is based on translated texts starting from Tanzimat Period. We report the synthesis of cultural elements of the translated works with elements of Turkish culture.

Key words: Culture, Literature, Westernization, Translation.

GİRİŞ

İnsanoğlunun maddi ve manevi yapısı, ortaya koyduğu ürünler kısaca insanın meydana getirdiği her şey kültürdür. Nermi Uygur, kültürü “İnsanın ortaya koyduğu, içinde var olduğu tüm gerçeklik” olarak tanımlar (1996, s. 17). Her kültür kendi oluşum ve gelişiminde farklı gerçeklikle karşılaşmıştır. Bu gerçekliklerin ortaya çıkmasında birçok yeni akım ve yaklaşımlar etkili olmuş, bunların ortaya çıkmasında birçok unsur rol oynamıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan tercüme eserler de kültürü etkileyen unsurlardan biri olarak ele alınmaktadır. Bu noktada tercüme eserlerin ait oldukları kültürü yansıtmaya ve yönlendirmedeki gücü etkilidir. Ancak eseri yazan kişi kendi sosyal ve kültürel değerlerinden bağımsız olamadığı gibi, tercüme eden kişinin de kendi kültüründen kopuk, tamamen bağımsız bir yaklaşım sergilemesi de

düşünülemez. Dolayısıyla tercüme eserler toplumdaki düşünce hareketlerini yönlendirici bir rol oynamaktadır. Tercüme edilen dilde ve kültürde yer almayan ifadeler, düşünceler ve yaşam biçimleri beraberinde yabancılaşmayı da getirmektedir. Bu yönüyle tercüme eserler, kültürleri yakınlaştırmanın yanında yabancılaştırmaktadır. (Yücel, 2006, s. 208).

1. BATILILAŞMADAN ÖNCE

Nedim Gürsel'e göre "kendi dışındaki kültürlere gönderme yaparak geleneksel ideolojinin etkisinden sıyrılma" düşüncesi çeviri ihtiyacını doğurmaktadır (1978, s. 3). Çeviri eserler, değişen zihniyet, kültür ve medeniyet arasındaki köprüyü yeniden kurma görevini üstlenirler (Enginün, 1991, s. 433). Hilmi Ziya Ülken'e göre ise tercüme "uyanış devirlerine yaratıcılık kudretini veren" bir girişimdir (1946, s. 18-19). Hint ve Rönesans'ın İslam ve Yunan medeniyetlerinden, Eski Yunan'ın Anadolu, Fenike ve Mısır medeniyetlerinden yapılan tercüme vasıtasıyla aydınlandığını belirtir.

Abbassiler döneminde Bağdat'ta ve Endülüs'te fizik, astronomi ve felsefe alanındaki eserlerin Latinceye çevrilmesiyle başlayan gelişme, karanlık çağını yaşayan Batı dünyasında ortaya çıkacak olan Rönesans'ın da temelini oluşturmuştur. Haçlı seferleriyle İslam medeniyetini yakından tanımaya başlayan Hristiyanlar, Arapçadan tercüme ettikleri eserlerle bu etkileşimi hızlandırmışlardır. Bağdat, Sicilya, Endülüs bu konuda önemli merkezlerdir. Grekçeden ve Latinceye Arapçaya çevrilmiş eserlerin X. yüzyıldan itibaren tekrar Latinceye çevrilmesiyle Aristo, Ortaçağ Avrupasında tanınmaya başlar. Spinoza, Kant ve Dante gibi filozoflar, İbnü'l Arabî gibi İslam filozoflarından etkilenecek eserler vermeye başlar. Böylece Batı kültürünün temelini oluşturan Hümanizm, ardından gelen Rönesans ve Refom hareketlerinin temeli eski metinlerin ve İncil'in diğer dillere çevrilmesiyle başlayan yeni bir kültür dili oluşturma amacına dayanır.

Tarihî olarak bakıldığında Türklerde ilk çevirinin Uygurlar Dönemi'nde yapıldığı tespit edilmiştir (Özkırımlı, 1999, s. 218). Bu çeviriler yeni kabul edilen Maniheizm ve Budizm gibi dinleri tanımak amacıyla yapılmıştır. İslamiyetin kabulüyle Arapçanın dil ve kültür üzerindeki etkisi kaçınılmaz olur. Bu tarihten sonra Arapça bilim ve din dili olur; Arap ve Fars kaynaklarından çeviriler yapılır.

2. BATILILAŞMA

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında ilk mağlubiyeti 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nı imzalaması ile gerçekleşir. Bu tarihten itibaren devletin Batı karşısında sadece askerî alanda değil ilmî alanda da geri kaldığı

anlaşmıştır. Batı'dan gelecek askerî ve ilmî her türlü donanım ve bilgiyi anlayacak ve uygulayacak bireyler yetişmesi de gerekmektedir. Bu amaçla çıkılan yolda yenileşme hareketleri askerî araç gereç, giyim gibi maddî unsurlardan manevî unsurlara doğru bir yayılma gösterir. Özellikle III. Selim ve II. Mahmut Dönemi'nde başlayan yenileşme hareketleri ordunun ıslahatı, aynı zamanda askerî kıyafetlerin de değişmesiyle başlar. Bu noktada aydınlarımızın Batı'ya olan ilgi ve merakı Batılılaşmayı hızlandırmıştır.

Aslında Osmanlı padişahlarının Batı'ya olan ilgisinin Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'a gelen ressamlarla başladığını söyleyebiliriz. I. Mahmut'un kilise planlarına benzer cami yaptırma girişimi, I. Abdülhamit'in kurduğu Mühendishane-i Berr-i Hümayun ve III. Selim'in Fransız İhtilali'ni yakından takip etmesi, ardından orduda yenilik olarak adlandırılan Nizam-ı Cedid'i kurması batılılaşmanın ilk adımlarıdır. Askerî okullardaki hocaların Türkçe bilmemesi eğitimin Fransızca yapılmasını gerektirir ve böylece Batı dili ve kültürünü öğrenen bir nesil yetişmeye başlar. Askerî alanda başlayan, eğitime uzanan yenilikler sanat hayatında da etkisini gösterir. Saray bale ve operaya yabancı değildir, ancak bunlar Osmanlı halkı için çok yeni şeylerdir. III. Selim aynı zamanda bir bestekârdır ve opera seyreder.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da başlayan yenileşme hareketleri gelenekçiler ve yenilikçileri karşı karşıya bırakır; çünkü, kültür ve medeniyet kavramlarının birbirine karıştığı bir durum ortaya çıkmıştır. Medeniyet, birçok milleti kapsarken; kültür, tek bir milleti temsil eder ve bu kültürün değiştirilmesi, milleti millet yapan unsurların yok olması demektir. Bu nedenle Batılılaşma bir anda hızlı bir şekilde gerçekleşemez. Yüzyıllardır devam eden edebiyatta ve kültür hayatında yer etmiş unsurların birdenbire değişmesi, bunun aydınlar ve toplum tarafından kabul görmesi mümkün değildir. Kültürün değişmesinin mümkün olduğu ancak başka bir kültüre dönüşemeyeceği görüşü her ne kadar günümüzde tartışılır olsa da 19. yüzyılın şartlarında daha köklü bir gelenek savunucularının varlığıyla sadece etkilenmekle kalmıştır. O dönem şartlarında Batı'dan alınacak her yeniliğin millî unsurlara uygunluğu dikkate alınmış, uyarlanmaya çalışılmıştır.

3. BATILILAŞMADA ETKİLİ UNSURLAR

Osmanlı dışı dönük yapısı itibarıyla diğer ülkelerle ticari anlamda daha fazla olmakla birlikte sosyal yönden de ilişki içinde olmuştur. Bu ilişkileri sağlayan unsurların başında sefir ve sefaretler gelmektedir.

a. Avrupalı sefirler ve sefarethaneleri: Avrupalı sefirlerin Osmanlı ülkesine gelmesinde görevlerinin yanında kendi özel ilgi ve merakları da etkili olmuştur. Bu nedenle onların ilgileri ve gayretleri sefirlerin de kültürleri

hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. Sefirlerin ülkelerinden getirdikleri ve devlet erkânına sundukları hediyeler de bu kültürün bilinmesinde etkili olmuştur.

b. Levantenler: Batılıların ticarî faaliyetlerini yürüten çalışanlar olarak Osmanlı'da yerleşik hayat süren kişiler olan Levantenler, kendi kültürlerini yaşayarak Osmanlı'ya tanıtan kişilerdir.

c. Gayrimüslim azınlıklar ve misyonerler: Hem Avrupa hem de Türk kültürüne yakın yaşayan Avrupa kültüründen edindikleri bilgi ve deneyimlerini de aktaran gayri müslümlerin yanında bir yandan Türk kültürünü ve dilini öğrenirken diğer yandan Batı kültür ve dinini insanlara anlatmak, sevdirmekle görevli misyonerler yaşamaktadır.

d. Osmanlı sefirleri: Yirmisekizinci Çelebi Mehmet'in "vesait-i umran ve maarifine dahi layıkıyla kesb-i ıtıla ederek kabil-i tatbik olanların katriri" (Karal, 1988, s. 56) talimatı ile Paris'e gönderilmesiyle başlayan ve Batı'ya açılan il pencere olması sebebiyle önem arz eden Avrupa seyahatleri; Viyana, Berlin gibi ülkelere gidilmesiyle Batı kültür ve yaşayışı hakkında daha detaylı bilgiler edinmemizi sağlar. Askerî teşkilatlanma, eğitim kurumları ve sanat yaşayışı Avrupa'ya giden sefirlerimizin gözlem ve deneyimleri sonucu yazdıkları raporlarla öğrenilir

e. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve aydınlar: Bu kişiler, gittikleri ülkelerde edindikleri bilgi ve deneyimlerini aktarırlar. Ancak özellikle II. Mahmut Dönemi'nde askerî eğitim almaları amacıyla Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin sayısı sonraları önemli sayılabilecek bir artış gösterir.

f. Tercüme eserler: III. Selim'in Vauban'ın harp sanatına dair üç kitabını tercüme ettirmesi Batılılaşma alanında önemli girişimlerden biridir. Ancak Osmanlıdaki çeviri ihtiyacı öncelikle ticari ve siyasal alanda ortaya çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda Batılılaşmanın önündeki en büyük engellerden biri olan yabancı dil, aydınlarımızın en çok önem verdikleri meselelerden biri olmuştur. Tanzimat'tan önce kurulan Babıâli Tercüme Odası Fransızca bilen memurların çalıştığı resmi tercüme yapıldığı bir kurumdur. 1851-1862 yılları arasında faaliyet gösteren Encümen-i Dâniş, 1865'de kurulan Tercüme Heyeti, 1870 yılında kurulan Daire-i İlmiye ve 1914-1919 yılları arasında çalışmalar yapan Telif ve Tercüme Dairesi gibi kurumlarda farklı alanlarda çeviri çalışmaları yürütülmüştür (Yazıcı, 2005, s. 53-57).

Bu tercüme kurumları Türk dilini ve kültürünü etkileyen birer okul görevi görmüşlerdir. Özellikle Fransızca'dan yapılan tercümelemlerle Fransızca kelime ve deyimler de dilimize yerleşir. "nation, liberte, civilization" gibi kelimeler aynen

alınır ve uzun cümlelerin yerini kısa ve sade cümleler alır (Bilim, 1990, s. 42). Bu tercüme kurumlarıyla birlikte Tanzimat’la birlikte Fransızcaya verilen önem daha da artar. Batılılaşma ile birlikte başlayan tercüme eserler ilk olarak 1860’dan sonra Fransız romanların çevirileri ile edebiyatımıza girer.

4. TERCÜME ESERLERİN KÜLTÜR HAYATINA ETKİSİ

Tercüme eserlerin kültür üzerindeki etkisini bir bütün olarak ele almak gerekir; çünkü, kültür; fikir, sanat, edebiyat, müzik, resim, heykel gibi güzel sanatlar, gelenek ve görenekler ve yaşam biçiminin meydana getirdiği bir bütündür.

Bu açıdan değerlendirildiğinde 18. yüzyılda Osmanlı ülkesine gelen mimar, müzisyen ve oryantalist ressamın sanatlarıyla birlikte kendi kültürlerini taşıdıkları söylenebilir. Güzel sanatlarda etkisini gösteren çeviri eserler, kültür hayatında da Batı motiflerinin kullanılmasıyla etkisini göstermiştir.

Tanzimat’la birlikte önemi artan çeviri faaliyetleri “Türk cemiyetinin Avrupalılaşması” olarak tanımlanır (Hulusi, 1940, s. 3). Klasikleri tanımamanın “büyük bir nakîsa” olduğunu belirten Ahmet Mithat, Avrupa’nın klasik eserlerinin çevirisi yaygınlaşmış olsa herkesin “Emil Zola’nın rezâlet-nâmeleriyle Pol Burje’nin âsâr-ı kudemâyı bozarak ettiği iştirâklardan ibaret olmadığını” görerek insanlığa hizmet edecek gerçek edebî eserlerin bulunduğunu öğreneceklerini söyler (1897).

Bunun bir zaruret olduğu görüşünün karşısında Cemil Meriç gibi Frenk kültürünü değersiz bulanlar da vardır. Kültürler arası etkileşim söz konusu olduğunda her milletin karşılaştığı kültürün unsurlarını millî değerlere uydurma ve kendi kimliğini koruma zorunluluğu doğar; çünkü “Umumiyetle bu nevi değişmeler, bir kültürün hemen bütün sahalarına yayıldığından bahis mevzuu cemiyet veya grubun bilgisini, örf ve adetlerini, itiyatlarını, atitüdlerini, zihniyetini, dünya görüşünü kavramakta, bütün bunlara şâmil olmaktadır (Turhan, 1951, s. 12) Bu koruma gerçekleşmediği takdirde çeviri, aktarıldığı kültürün değerlerini yok eden olumsuz bir araç hâline dönüşür (Sinanoğlu, 1953, s. 55; Aytaç, 1990, s. 119).

Edebiyatta Batılılaşma nazımdan çok nesir alanında etkili olmuştur; çünkü şiirin kendi içinde yerleşmiş kural ve gelenekleri nesir alanında görülmez. Özellikle roman, hikâye ve tiyatro, Türk edebiyatına kendi kurallarıyla girebilmiştir. Oysa şiir alanındaki yenilikler yine kendi kalıpları içinde erimiş veya başka formlarda yer alabilmiştir. Dolayısıyla şiir gelenekten kopmamış, eski ve yeni hep beraber devam etmiştir.

Türk edebiyatında roman türünde ilk tercüme eser Yusuf Kamil Paşa'nın 1859 yılında Fenelon'dan çevirdiği "Telemak"tır. Bu eseri 1881 yılında Ahmet Vefik Paşa yeniden çevirir. Yunan mitolojisi de ilk olarak Ahmet Vefik Paşa'nın tercümesi ile Türk edebiyatına girmiş sayılır. Daha sonra Victor Hugo'nun "Sefiller" adlı romanı "Mağdur'un Hikâyesi" adıyla dilimize çevrilir. 1880'de Şemsettin Sami "Sefiller" adı ile yeniden tercüme eder. Victor Hugo'nun "Notre Dame de Paris" ve "Bir Mahkûmun Son Günü" eserleri ile Daniel Defoe'nun "Robinson Crusoe" adlı romanı dilimize çevrilir. Chateaubriand'ın "Son Serak'ın Sergüzeşti", "Atala" ve "Rene", Bernardin de Saint Pierre'nin "Paul ve Virginie" romanlarının tercümesini Voltaire'in "MikroMega" eseri izler. 1872 yılında Swift'in "Guliver'in Seyahatnamesi" ve 1873 yılında Alexandre Dumas'ın "Monte Cristo" romanı çevrilir. Alexander Dumas'ın "Kamelyalı Kadınlar" ve Octave Feuillet'in "Bir Fakir Delikanlı'nın Hikâyesi" Ahmet Mithat tarafından tercüme edilir. Bu dönemde tercüme edilen eserlere bakıldığında romantizm akımının ağırlıklı olduğu eser ve yazarların tercih edildiği görülür (Yılancıoğlu, 2005, s. 290).

Tanzimat Dönemi yazarlarından Namık Kemal'de sıkça hissettiğimiz Victor Hugo etkisi Cromwell ön sözünü tercüme ederek Harzemşah piyesine ön söz olarak yazmaya kadar gider. Kara Bela piyesi Hugo'nun Ruy Blas; Gülnihal ise Mary Tudor'u taklit ederek yazdığı belirtilir (Aydın, 2004, s. 61-104). Cezmi'yi yazarken "Bu kuvvetle giderse bazı yerleri Les Misérables'ın eteklerini yerleri öpmeğe olsun muktedir olacak gibi görünür." sözleriyle Hugo etkisini itiraf eder (Tansel, 1969, s. 423.) Ahmet Mithat'ın Kıssadan Hisse ile Letâif-i Rivâyât hikâyeleri ve Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Talât ve Fıtnat adlı romanı da bu çeviri eserlerden sonra edebiyatımıza giren ilk eserler olma özelliğine sahiptir.

Tanzimat Dönemi'nde tercüme eserlerin de etkili olduğu iki görüş etrafında eserler verilir. Birincisi halkı yeni edebî türlere alıştırmak amacıyla Ahmet Mithat'ın öncülüğünde yazılan hikâye ve romanlar; ikincisi Namık Kemal gibi Batı tekniğini uygularken halkı bilgilendirmek gerektiğini de düşünen aydınların yazdığı romanlardır.

Bu yeni romanlarla birlikte romanlarımıza geleneksel Türk insan tipinden farklı yeni tipler de girmeye başlar. Batı'ya özenen tipler ve bunların yaşam biçimleri Türk insanına farklı bir dünya sunar. Kılık kıyafetteki değişiklikler, Batı modasının takip edilmesi Türk insanı için yeni şeylerdir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şık romanında silindir şapka giyen, elinde baston ve köpeğiyle dolaşan insanlar günlük hayatta daha önce karşılaşılmayan, Batı hayranlığı sonucu ortaya çıkmış tiplerdir. Ud ve kanun çalan roman kahramanlarının yerini piyano dersleri alan kahramanlar alır. Bu dersler genellikle çocuklarının Batı

eğitimi almasını isteyen ailelerin tuttukları yabancı mürebbiyeler tarafından verilir (Kavcar, 1995, s. 16-17). Mürebbiyelerin elinde yabancı bir dil öğrenen ve yabancı bir kültürü tanıyan nesiller Batılı eğitim ve Doğulu yaşam arasında kalmış tipleri meydana getirir. Avrupa’da eğitim gördükleri hâlde giyim kuşam ve eğlence dışında bir şey öğrenmeden gelen kişiler olarak kendi toplumlarına tamamen yabancılaşırlar. Bununla ilgili olarak Ahmet Mithat, millî değerlerimize bağlı bir Batılılaşmayı, Doğu-Batı sentezini savunur (Okay, 1975, s. 339-342).

Bunun yanında Tanzimat aydınının yeni bir insan tipi yaratma amacına uygun kişiler de karşımıza çıkmaktadır. Haksızlık karşısında kendini ve toplumun çıkarlarını müdafaa eden, değişime açık insan tipi J. J. Rousseau, Voltaire, Victor Hugo gibi Fransız yazarların etkisinde kalan Namık Kemal gibi aydınlarımız tarafından oluşturulur (Özdemir, 1999, s. 134).

Eder tedvir’i âlem bir mekânın kuvve-i azmi
Cihan titrer sebât-ı pa-yı erbab-ı metanetten

(Onurlu kişilerin engelleri yenme gücü dünyayı yönetir. Direngen kişilerin direnişi cihanı titretir)

1856 yılında Kırım Harbi’nin sona ermesinden sonra Islahat Fermanı ilan edilir. Paris Antlaşmasıyla Avrupa devleti sayılan Osmanlı’da Tanzimat aydınları eserler vermeye başlarlar. Her ne kadar Batılılaşmanın başlangıcı Tanzimat kabul edilse de, 1856 yılına kadar Tanzimat Edebiyatı şair ve yazarlarının Batılılaşmaya dair eser üretmedikleri görülür. Muhaverat-ı Hikemiyye (Münif Paşa), Tercüman-ı Ahval, Şair Evlenmesi (Şinasi), Tercüme-i Telemak (Yusuf Kâmil Paşa), Tercüme-i Manzume (Şinasi) 1858-1860 yıllarında yayımlanır (Özgül, 2012, s. 10).

Batılılaşma ile birlikte edebiyatımıza giren tiyatro türünde tercümeleler ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlar. Ahmet Vefik Paşa’nın bu alanda yaptığı tercümeleler medeniyet ve kültür ayırımına özen gösteren bir anlayışın ürünleridir.

Tercüme eserlerle birlikte dilimizin kurallara dayalı bir yapısı olması gerektiği düşüncesi ortaya çıkar. Bir diğer sorun da tercüme edilen eserlerde işlenen konulardır. Kadın erkek ilişkilerinin ön planda olduğu romanların toplumun ahlakını etkileyeceği düşüncesi bu eserlerin tercih edilmemesine neden olur. Abdülhamit Dönemi’nde yine Fransız edebiyatının ağırlıklı olduğu daha çok macera romanlarının çevdildiği görülür.

1911 yılından sonra milliyetçilik düşüncesinin yayılması Osmanlının İslamcılık düşüncesinin önüne geçerek Osmanlının her alanda zayıflamasına

neden olur. Millî Edebiyat Dönemi ile birlikte halka yönelme düşüncesi Batılı eserlerden millî eserlere dönüşü başlatır. Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyetin birbirinden ayrı düşünülmesi gerektiği fikri bu dönemin en önemli farkı olmuştur. Gökalp'in Durkheim'in görüşlerini temel alan "Halka Doğru" yaklaşımı "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde ümmet toplum anlayışının yerine millet toplumu anlayışına yönelmemiz gerektiği vurgulanarak ele alınır. Bu düşünce, Türk aydınlarınca benimsenmiştir. Dolayısıyla o dönemde yine tercüme eserlerin etkisiyle bir düşünce hareketi oluşturulduğu görülmektedir.

Toplumdaki bu çatışmalar toplumda Batı ve Doğu'nun birbirine zıt dünyaları arasında kalan bir halk meydana getirmiştir. Bir ailenin yok oluşu etrafında ülkede yaşanan sosyal ve siyasal değişiklikleri anlatan Kiralık Konak, bu durumun edebiyatımıza yansımadır. 1920'den sonra Anadolu "temizliğin, samimiyyetin ve bozulmamışlığın" sembolü olarak aydınlarımızca kabul gören ve eserlerde kullanılan bir unsurdur.

Cumhuriyet Dönemi'nde Latin harflerine geçilmesinin ardından yazı ve konuşma dilinin farkını ortaya koyan çalışmalar yapılır. Tercüme edilmesi gereken eserlerin yanı sıra telif eserlerin de Latin alfabesine aktarılıp sadeleştirilmesi gerekir. Bu durum yeni alfabeyle ve eserlere yabancı bir halk ile ideolojik amaçla tercüme edilen eserleri karşı karşıya bırakır. Devam eden Tercüme odalarının çalışmaları ve Köy Enstitüleri halka dünya klasiklerini tanıtmada önemli görevler üstlenir.

Atatürk Dönemi'nde yeni reform ve kalkınma çalışmalarının halka benimsetilmesi çalışmaları hızlı bir şekilde yürütüldüğünden çeviri eserlere zaman ayıramamıştır, ancak İnönü Dönemi'nde Batı klasiklerinin ağırlıklı olduğu bir tercüme faaliyet başlar. Hasan Ali Yücel 1940-1946 yılları arasında 308 Fransız klasiği, 113 Alman klasiği, 80 İngiliz klasiği, 88 Rus klasiği, 66 Şark İslam klasikleri, 47 Latin klasiği, 20 Macar klasiği, 24 İskandinav klasiği, 29 İtalyan klasiği, 2 İspanyol klasiği, 112 modern tiyatro olmak üzere 1247 cilt eser tercüme etmiştir (Kayaoğlu, 1998, s. 306-307).

Kültürel gelişimin sağlanması amacıyla Türk kültürüne yasaklar getirilen bir dönemde Hasan-Âli Yücel'in Maarif Vekili olarak Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin 2 Mayıs 1939 tarihli toplantısındaki konuşmasında: "Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir." sözleri de dikkat çekicidir (Tuncel, 1961, s. 75-76). Bu dönemde Yunan ve Latin kültürüne yöneliş, milliyetçilikten uzaklaşma görülür (Kayaoğlu, 1998, s. 295).

Türk edebiyatında dilimize tercüme edilen bu dünya klasiklerinin etkisinde eserler meydana getirilirken aynı zamanda dünyada ortaya çıkan düşünce hareketlerinin izleri de yine tercüme yoluyla edebiyatımıza, dolayısıyla kültür hayatımızda hissedilmeye başlar. 1942’de Kemal Tahir “Göl İnsanları” hikâyesine yazdığı ön sözle sosyalizm anlayışının başladığı görülür.

1950’li yıllardan sonra dünyada ve Türkiye’de gelişen olaylar, ortaya çıkan yeni fikir hareketleri Türk edebiyatını ve kültürünü de etkilemiştir. Marx, Engel ve Lenin’in düşünceleri, şiirde Maykovski ve Neruda çeviri eserlerle birlikte edebî ve sosyal hayatta tanınmaya başlar, ancak bu düşünceyle yazılmış eserler ideolojik açıdan uygun görülmediğinden yasaklanır. I. Dünya Savaşı ile birlikte başlayan insanlardaki bıkkınlık ve umutsuzluk, sonrasında endüstri toplumunun ortaya çıkardığı kentleşmenin bir sonucu olarak başlayan bunalım edebiyatı, hayattan zevk almayan ve gelecek beklentisi olmayan bireyleri işler. Bu bunalım edebiyatı toplumda karamsar ve hiçlik duygusu taşıyan insanlar ortaya çıkarır.

80 ihtilali ile birlikte daha çok toplumsal olayların anlatıldığı roman ve şiirler yazılır. 1980’den sonra Simon de Beauvoir’in eserlerinin dilimize çevrilmesiyle Feminizm kuramı etkili olur. Jean Paul Sartre ile Varoluşçuluk ve ardından Yapısalcılık ve diğer edebiyat kuramları edebiyatı olduğu kadar diğer sosyal bilimlerde de etkisini gösterir.

5. SONUÇ

III. Selim’le başlayan yenilik hareketleri Tanzimat Dönemi’nde hız kazanarak Türk insanının tercüme eserler vasıtasıyla Batı edebiyatını ve kültürünü yakından tanımasına imkân sunmuştur; ancak, bu tercüme eserler beraberinde kültür ve medeniyet kavramlarının birbirine karışmasına, Batı ve Doğu arasında kalan bir kültürün doğmasına yol açmıştır. Bu konuda Ahmet Vefik Paşa’nın ve Ziya Gökalp’in kültürü bir sentez olarak gören yaklaşımları oldukça önemlidir. Fransız edebiyatı eserlerinin tercümesi ile başlayan bu süreç, bir zaman sonra Batı kültürünün her alanda hissedilmesiyle devam eder. Cumhuriyet Dönemi’nde önemi artan tercüme faaliyetleri kimi zaman ideolojik yaklaşımlarla sınırlandırılmış, bazı dönemlerde de baskıcı anlayışla yasaklanmıştır.

Tercüme eserlerin kültür üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ancak karşılaşılan kültürün özünsenmesi ve bu özümseme ile birlikte yeni bir bakış açısı ışığında değerlerin ele alınarak kendi kültür unsurlarımıza uygun hâle getirilmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdülhak Hamit (1897). Klâsikler Mes'alesi Temhîdât 1. *Tercümân-ı Hakikat*, 7 Eylül 1313.
- Aydın, A. (2004). *Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'de Victor Hugo Etkileri*. İstanbul: Çantay.
- Aytaç, G. (1990). Milli Kültür ve Çeviri Yayınlar. *Edebiyat Yazdan I*. Ankara: Gündoğan Yayınlan.
- Bilim, C. (1990). Tercüme Odası, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (1), 29-43.
- Enginün, İ. (1991). Tanzimat Sonrası Çeviriler. *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu* (Bildiriler). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Gürsel, N. (1978). Çeviri Etkinliği ve Kültür. *Türk Dili*, 322.
- Hulusi, Ş. (1940). Tanzimattan Sonraki Tercüme Faaliyeti (1845-1918). *Tercüme*.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi* (C. 5). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kavcar, C. (1995). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Okay, O. (1975). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, E. (1999). *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özgül, M. K. (2012). *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özkırımlı, A. (1999). Çeviri. Ö. Yağcı, (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çeviriler Seçkisi* içinde (217-222). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sinanoğlu, S. (1953) Tercümenin Değeri. *Tercüme*.
- Tansel, F. A. (1969). *Namık Kemal'in Mektupları* (C. II). Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Tuncel, B. (1961). Hasan-Ali Yücel ve Tercüme. *Tercüme*.
- Turhan, M. (1951). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Uygur, N. (1996). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ülken, H. Z. (1946). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul.
- Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramlar*. İstanbul: Multilingual Yayınlar.
- Yılancıoğlu, S. S. (2005). Türk Romanının Oluşumunda Çevirinin Ekinsel Etkileri. *IV. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu Bildirileri*. Çanakkale.
- Yücel, F. (2006). Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Çevirinin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 207-220.